

UOT: 811.512.162.

FİDAN SALAYEVA*

İMADƏDDİN NƏSİMİNİN ANADİLLİ ƏSƏRLƏRİNİN MORFOLOJİ ÖZƏLLİKLƏRİ (mənsubiyyət kateqoriyasının işlənməsi)

XÜLASƏ

Məqalədə böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin anadilli əsərlərinin morfoloji özəlliklərindən söz açılır, xüsusilə şairin şeirlərinin dilində işlənmiş mənsubiyyət şəkilçiləri tarixi-müqayisəli şəkildə tədqiqata cəlb olunur. Məlumdur ki, XIII-XIV əsrlər mərhələsinin kamillik həddinə çatmasında mühüm rolunu oynayan Nəsimi Azərbaycan ədəbi dilinin lüğət tərkibini xeyli zənginləşdirmiş, xalq dilinin idrak potensialını üzə çıxarmış, ümumən Azərbaycan dilinin yüksək elmi-fəlsəfi ifadəçi səviyyəsini uğurla təmin etmişdir. Bu mənada, təkcə lüğət fondunun milli koloriti ilə deyil, qrammatik quruluşun milli özünəməxsusluğu ilə seçilən Nəsiminin anadilli əsərlərinin türkoloji dilçiliyin müxtəlif istiqamətləri baxımdan öyrənilməsi hər zaman aktual məsələlərdən sayılır. Həmçinin Nəsiminin dilinə aid çox sayda sanballı araşdırmalar aparılmasına baxmayaraq, qrammatik quruluşun, xüsusilə ismə məxsus qrammatik kateqoriyaların ayrıca geniş monoqrafik səviyyədə təhlil və tədqiqinə, demək olar ki, rast gəlinmir. Bu cəhətdən şairin şeirlərində ismə məxsus morfoloji kateqoriyaların, əsasən mənsubiyyət şəkilçilərinin linqvistik baxımdan öyrənilməsi maraqlı doğuran məqamlardan biridir. Tarixi-müqayisəli metodla aparılan araşdırmada şairin anadilli əsərlərində mənsubiyyət şəkilçilərinin işlənməsində müşahidə olunan fərqli və müasir dövrlə səsleşən məsələlər mövzusunun dilçilik elmi üçün aktual səciyyə daşmasından xəbər verir.

Açar sözlər: İ.Nəsimi, Azərbaycan dilinin tarixi, morfoloji quruluş, qrammatik şəkilçilər, mənsubiyyət kateqoriyası.

Giriş. Böyük Azərbaycan şairi İ.Nəsiminin yaradıcılığı Azərbaycan ədəbi dili tarixinin ən parlaq səhifələrindən biri sayılır. Akad. T.Hacıyevin də vurğuladığı kimi, “XIII-XIV əsrlər mərhələsinin kamillik həddinə çatmasında mühüm rolunu oynayan Nəsimi Azərbaycan ədəbi dilinin lüğət tərkibini xeyli zənginləşdirmiş, xalq dilinin idrak potensialını üzə çıxarmış, ümumən Azərbaycan dilinin yüksək elmi-fəlsəfi ifadəçi səviyyəsini uğurla təmin etmişdir” [Hacıyev: 2012, s. 194]. Bu mənada, təkcə lüğət fondunun milli koloriti ilə deyil, qrammatik quruluşun milli özünəməxsusluğu ilə seçilən Nəsiminin anadilli əsərlərinin türkoloji dilçiliyin müxtəlif istiqamətləri baxımdan öyrənilməsi hər zaman aktual məsələlərdən sayılır. Həmçinin Nəsiminin dilinə aid çox sayda sanballı araşdırmalar aparılmasına baxmayaraq, qrammatik quruluşun, xüsusilə ismə məxsus qrammatik kateqoriyaların ayrıca geniş monoqrafik səviyyədə təhlil və tədqiqinə, demək olar ki, rast gəlinmir. Bu cəhətdən şairin şeirlərində ismə məxsus morfoloji kateqoriyaların, əsasən mənsubiyyət şəkilçilərinin linqvistik baxımdan öyrənilməsi maraqlı doğuran məqamlardan biridir. Tarixi-müqayisəli

metodla apardığımız araşdırmada şairin anadilli əsərlərində mənsubiyyət şəkilçilərinin işlənməsində müşahidə olunan fərqli və müasir dövrlə səsleşən məsələlər mövzusunun dilçilik elmi üçün aktual səciyyə daşmasından xəbər verir.

1. Nəsiminin anadilli əsərlərinin morfoloji özəllikləri haqqında: İmadəddin Nəsimi zəngin ədəbi-bədii irsi ilə təkcə Azərbaycan ədəbiyyatı deyil, dilimiz tarixində də dərin izlər buraxmış, öz dəstxətti ilə mərhələ və məktəb yaratmışdır. Ekstralingvistik faktorların güclü təsiri olduğu bir dövrdə əsərlərinin ideya-mövzusunun rəngarəngliyi və mürəkkəbliyinə baxmayaraq, ana dilində yazdığı şeirlərlə Azərbaycan türkcəsinin zənginliyini məharətlə nümayiş etdirmiş, özündən sonra gələn ədəbi şəxsiyyətlərin yaradıcılıq üslubunun müəyyənləşməsinə mühüm təsir göstərmişdir. Görkəmli dil tarixçisi Samət Əlizadə yazır: “Nəsimi ana dilinin qrammatik qayda və qanunlarına zərgər dəqiqliyi ilə yanaşan şairlərdəndir. XIV əsrdə dilimizin qrammatik quruluşunun təkamül baxımından nə vəziyyətdə olduğunu öyrənmək istərkən, birinci növbədə məhz onun şeirləri zəngin material verir” [Əlizadə: 1974, s. 73].

Nəsiminin anadilli əsərlərinin linqvistik baxımdan təhlili göstərir ki, şair Azərbaycan di-

* filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, AMEA-nın İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, e-mail: salayeva-fidan@mail.ru.

linin zənginliklərindən maksimum yararlanmış, dövrün ədəbi dilinin imkanları ilə yanaşı, canlı danışq dili faktlarından da geniş istifadə etmişdir. Bütün bu dil faktlarının orijinallığı həm də özünü qrammatik quruluşun ifadə tərzində göstərir. Nəsimi irsinin araşdırıcısı professor Y.Seyidov yazır: “O, ana dilinin fədaisi kimi Azərbaycan mədəniyyəti tarixində görkəmli yer tutur. Nəsimi bir həqiqəti yaxşı başa düşürdü ki, xalqın dili onun - xalqın ən yaxşı, etibarlı təmsil edənidir, ən zəruri göstəricilərdəndir. Dilini itirən xalq özünü itirmiş olur. Nəsimi şeirlərinin böyük qismini öz ana dilində yazmış və bu şeirləri ilə Azərbaycan türk ədəbi-bədii dilinin inkişafı tarixində misilsiz rol oynamışdır. Nəsimiyə qədər Azərbaycan türk dilini poeziya dili kimi, ərəb və fars dilləri ilə yanaşı qoyan və bu dildə, sözün geniş mənasında, yazıb-yaradan ikinci bir görkəmli şair bizə məlum deyil. Nəsimi Azərbaycanca şeirin möhkəm əsaslarını qoymaqla Azərbaycan türk dilinə poeziya dili hüququ verən ilk böyük sənətkar olmuşdur” [Seyidov: 1996, s. 7].

Azərbaycan dilinin ümumxalq dili əsasında formalaşması dövrünün ilk mərhələsi Nəsiminin yaradıcılığı ilə yekunlaşır. Məhz onun fəaliyyəti nəticəsində ədəbi-bədii dilin tarixi gücü tam imkanları ilə nümayiş olunur. Leksik və qrammatik quruluşun zənginliyi ilə seçilən şairin poeziyasında Azərbaycan türkcəsinin şeir dilinə uğurla tətbiq olunmasının şahidi oluruq. Prof. S.Əlizadənin də fikrincə, “söz birləşmələrinin elə bir tipi, sadə və mürəkkəb cümlənin bu gün bizə məlum olan elə əsas növü yoxdur ki, Nəsimi dilində işlənməmiş olsun” [Əlizadə: 1971, s.10]. Məsələn:

Çox dualar qılmışam, mən xaliqin dərğahına,
Çün muradım hasil olmaz, mən duanı

neylərəm?

[Nəsimi: 2004a, s.35].

Nəsimi dilinin qrammatik quruluşu Azərbaycan türkcəsinin yüksək inkişaf səviyyəsini təmsil edən mükəmməl ədəbi dildir. Şairin əsərlərinin morfoloji strukturu çağdaş ədəbi dilin morfoloji quruluşundan fərqlənir. Müasir Azərbaycan dilinin qrammatik kateqoriyalarına Nəsiminin dilində eynilə rast gəlirik.

Məlumdur ki, mənsubiyyət anlayışının meydana gəlməsi qrammatik cəhətdən ismin yiyəlik halı ilə bağlıdır. Bu mənada, Nəsiminin

dilində bu halın müasir dildən fərqli forması qeydə alınmamışdır. Fonetik cəhətdən fərqli məqam isə yiyəlik hal şəkilçisinin (-m4) velyar η səsi ilə işlənən variantında özünü göstərir: Gül yanağın həsrətindən, bülbül, ey gəmi aşıqı; Dünyənin sevgüsü ağır yük imiş bəndən eşit pənd. [Nəsimi: 2004a, s. 241].

Qeyd etmək lazımdır ki, yiyəlik hal şəkilçisinin dodaq variantı əski dövrlərdə daha fəal olmuşdur. Maraqlıdır ki, bu dil hadisəsi Nəsiminin dili üçün də xarakterikdir. “Bizcə, bu hal XIV-XV əsrlərdə ədəbi dilin əsasında dayanmış, şimal-şərq və cənub qrupu dialektlərinin özəllikləri ilə bağlıdır” [Qəmbərova: 2019, 29].

Nəsiminin anadilli əsərlərinin dilində II şəxsin mənsubiyyət şəkilçisi ilə işlənmiş sözlərdə əksərən yiyəlik halın şəkilçisiz işlənməsinə də təsadüf olunur: Saçın şərhini eylərəm hər gecə, Üzin vəsfini söylərəm hər səhər. [Nəsimi: 2004a, s. 239].

Ümumən, yiyəlik halla mənsubiyyət məfhumları bir-birinə yaxın olduğu, bir-birlərini təməmlədikləri üçün onlar, yeri gəldikcə, əvəzlənməyə də meyilli olurlar. Bu, əsasən özünü canlı danışq dilində göstərir: xalam oğlu, əmim qızı və s. Əslində canlı danışq dili faktı olan bu forma zamanla dilin sadəliyə meyilli olmasında qaynaqlanır. Bu baxımdan, Nəsiminin dilində xüsusi marağa səbəb olan cəhətlərdən biri də yiyəlik halın qrammatik formasız işlənməsidir:

Heç kimsə Nəsimi sözünü kəşf edə bilməz,
Bu, quş dilidir, bunu Süleyman bilir ancaq
[Nəsimi: 2004a, s.28].

Bu xüsusiyyəti hazırda biz Azərbaycan dilinin Cəlilabad, Zəngilan və Şəki şivələrində müşahidə edə bilirik [Qəmbərova: 2019, s. 30].

Burada xüsusi olaraq bir məqamı da qeyd etmək yerinə düşər ki, Azərbaycan dilinin tarixində də yer almış bu cür formalar – yəni yiyəlik və təsirlik halların şəkilçisiz formaları bu gün də müxtəlif məqamlarda aktiv işlənir. Yiyəlik halın qeyri-müəyyən formasının müəyyən formaya keçidinin məhdud olduğu məqamlarla rastlaşdığımız kimi (riyaziyyat kitabı, Nizami küçəsi), müəyyən yiyəlik haldan qeyri-müəyyən formaya keçid hallarında da məhdudluq özünü göstərir (idmanın faydası, qışın çovğunu...).

2. Mənsubiyyət şəkilçilərinin işlənməsi: Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşunun

qrammatik kateqoriyalar, qrammatik kateqoriyaların da sözdəyişdirici şəkilçilərlə xarakterizə olunduğunu nəzərə alsaq, deyə bilərik ki, Nəsimi əsərlərinin dilində ismin mənsubiyyət kateqoriyasının işlənməsinin özünəməxsus cəhətləri vardır. Bu cəhətlər demək olar ki, müasir dilimizlə üst-üstə düşür: Könlümə heç səndən özgə nəsnə layiq görmədim. Surətim, əqlim, üqulim, cismi-canım mərhəba. Aşıqın məşuqəsi Leyli olur didarına. Ol kim bizim həqiqətimizdir məkanımız. Yoxdur nişanı qılca, nə bilsin nişanımız. Üzünü, qaşını görən... Xızır kibi içdi həyat abını.

Təbii ki, bununla yanaşı Nəsiminin dilində mənsubiyyət şəkilçilərinin işlənməsində fərqli cəhətlərə də rast gəlmək mümkündür. Bu fərqlər müasir ədəbi dildən fonetik baxımdan ayrılrsa da, bəzi fonoformaları hazırda dialektlərdə izləmək mümkündür.

I şəxsin təkinin mənsubiyyət şəkilçisinin işlənməsində müasir dildən ciddi şəkildə fərqlənən məqamlara rast gəlinmir:

Nəsimi dilində mənsubiyyət (o cümlədə hal) şəkilçilərinin artırılması zamanı kökün son saitnin düşməsi ilə müşayiət olunan alınma sözlər də geniş işlənmişdir:

Könlümə heç səndən özgə nəsnə layiq görmədim,

Surətim, əqlim, üqulim, cismü canım, mərhəba!
[Nəsimi: 2004a, s.13].

Mərhəba, xoş gəldin, ey ruhi-rəvanım, mərhəba!
Ey şəkərləb yarı-şirin, laməkanım, mərhəba!

[Nəsimi: 2004a, s.13].

Nəsimi dilində mənsubiyyət (o cümlədə hal) şəkilçilərinin artırılması zamanı kökün son saitnin düşməsi ilə müşayiət olunan alınma sözlər də geniş işlənmişdir:

Könlümə heç səndən özgə nəsnə layiq görmədim,

Surətim, əqlim, üqulim, cismü canım, mərhəba!
[Nəsimi: 2004a, s.13].

Ədibin poeziyasında I şəxsin cəminin mənsubiyyət şəkilçisinin işlənməsində müasir Azərbaycan dilindən fərqli hal müşahidə olunmur:

Hüdhüdü Bilqeyse rəsul eylədi,
Naməni göndərdi Süleymanımız

[Nəsimi: 2004a, s.13].

Ol kim, bizim həqiqətimizdir xəyalımız,
Yoxdur nişanı qılca, nə bilsin nişanımız

[Nəsimi: 2004b, s.14].

Şairin anadilli əsərlərinin dilində II şəxsin mənsubiyyət şəkilçiləri müasir Azərbaycan dilindən kəskin fərqlənən formalarla müşahidə olunmur.

Həbibə, firqətin saldı mələlə,
Kabab oldu ürəgim həmçü lələ

[Nəsimi: 2004a, s.45].

Fonetik səviyyədə özünü göstərən fərqliliklər isə bu gün dialektlərdə və canlı danışmada öz izlərini sürdürür. Məsələn, II şəxsin təkinin mənsubiyyət şəkilçisinin damaq variantının (-in) yerinə dodaq variantının (-un) işlənməsi belə hallardan biridir:

Məskəni-ərvah saçundur, saçun,
Lə'li-ləbin canlara darüş-şəfa

[Nəsimi: 2004b, s.167].

Analoji halla I şəxsin cəminin mənsubiyyət şəkilçisində rast gəlinir:

Surəti-xəttü xalinə sacidü abid olmayan,
Millətimizdə oldurur müşrikimiz,

yəhudumuz

[Nəsimi: 2004a, s. 45].

Aşağıdakı nümunələrdə isə II şəxsin təkinin mənsubiyyət şəkilçisinin işlənməsində fərqli məqam özündən sonra hal şəkilçisində göstərir. Belə ki, əruz vəzninin tələbinə uyğun olaraq ahəngin pozulması (mehrabinə) halları orta əsrlər şeir dili üçün xarakterik özəlliklərdən biridir.

Düşdü yenə dəli könül gözlərinin xəyalinə,
Kim nə bilür bu könlümün fikri nədir,
xəyali nə.

Al ilə ala gözlərin aldıdı aldı könlümü.

Alımı gör nə al edər kimsə irişməz alinə.

Hüsnü cəmalü surətin məclisi türkəmal edər,

Şərlü bəyanü vəsflə əql irəməz kəmalinə.

[Nəsimi: 2004a, s. 43].

Ümumtürk ədəbi dili təzahürlərdən olan bu forma hazırda müasir türk ədəbi dilində qorunur. Belə ki, hayaline, kemaline... gibi onlarla bu cür alınma sözlərdə ahəng uyğunsuzluğu türk ədəbi dilində normalaşmışdır (hayal+ler və s.).

Nəsiminin dilində II şəxsin təki ilə müqayisədə II şəxsin cəminin mənsubiyyət şəkilçisinin işlənməsində o qədər aktivlik nümayiş olunmur. Əksər şeirlərinin hər misrasında rast gəlinən II şəxsin təkindən fərqli olaraq, II şəxsin

cəminin hər hansı bir şeirdə silsilə işlənməsi görünür (bir neçə şeir istisna olmaqla):

Xumari-mehriniz göydürdü canı,
Yetir şərbət vüsalından nəhanım
[Nəsimi: 2004a, s.126].

Bizim məqsudumuz didarınızdır,
Oxudum dəftəri-divanı gördüm.
[Nəsimi: 2004a, s.140].

Nümunələrdə –ınız4 mənsubiyyət şəkilçisinin –unuz variantının daha az işlək olması diqqət çəkən məqamlardan biridir. Ədibin aşağıdakı şeirində şəkilçinin üç variantını daha aydın görmək olar:

Ləbin, ləbin, ləbinizdən əqiq oldu xəcil,
Dişin, dişin, dişinizdən bəhanəsiz gövhər
[Nəsimi: 2004a, s. 128].

Nəsiminin dilində digər şəxslərdə olduğu kimi, III şəxsin təkinin mənsubiyyət şəkilçisində də o qədər ciddi fərqlər müşahidə olunmur:

Düşdü Nəsiminin başı zülfü kimi ayağına,
Düşəli can gözü anın bədri-müəmməm
alına
[Nəsimi: 2004a, s.15].

Vurğulamaq lazımdır ki, yuxarıda qeyd olunan fonetik hadisəni – ahəng qanununun pozulmasını Nəsiminin dilində digər mənsubiyyət şəkilçilərində olduğu kimi, o cümlədən III şəxsin təkinin işlənməsində də izləmək mümkündür:

Qaşın mehrabinə qıldım sücudi
Vəli münkir olan düşdü zəlalə.
[Nəsimi: 2004a, s.45].

Bu nümunələrdəki ahəng qanununun pozulmasının davamı olaraq, şairin əsərlərində III şəxsin təkində mənsubiyyət şəkilçisinin -sı fonoforması yerinə, -si şəkli işlənir: Şikayət eyləmənmə dilbərin səfasindən, Bəlasını çəkərəmdönməzəm bəlasından [Nəsimi: 2004a, s.160]. Nəsiminin anadilli əsərlərinin dilində rast gəlinən bu məqamlar, xüsusilə mənsubiyyət şəkilçilərində dodaq variantının işlənməsi, əsasən, Azərbaycan dilinin şimal-şərq ləhcəsi üçün xarakterik olan özəllikdir. Sonuncu hal - III şəxsin təkinin mənsubiyyət şəkilçisinin -si fonoforması Bakı, Quba dialektlərində və Muğan qrupu şivələrində özünü göstərir.

Nəsimi əsərlərində III şəxsin təkinin mənsubiyyət şəkilçisini qəbul etmiş sözlərin təsirlik

halda -n morfemi ilə ifadə olunmasını da müşahidə etmək mümkündür: Çünki Məcnun gördü ol yüzündə həqqin sürətin. Kəbədən döndərdi üzün kim ki, gör dü üzünü [Nəsimi: 2004a, s. 55].

Və ya:
Daş alubani dilbər, könlüm şişəsin atar,
Qarşu tutaram, şişə bilməm qala ya sına
[Nəsimi: 2004a, s.18].

Aşiqin qanına bandırmış əlin,
Gör bu çox dəstan nə dəstan eyləmiş?
[Nəsimi: 2004a, s.312].

Bir məsələni vurğulamaq lazımdır ki, üçüncü şəxsin təki və cəmində mənsubiyyət şəkilçiləri eyni olduğundan formanın aydınlaşdırılması üçün cümlədə işlənməsi zəruridir. Əgər kontekstdə əvvəl üçüncü şəxsin təki və ya cəmi haqqında informasiya verilsə, bu zaman şəxs əvəzliyi buraxılır. Bədii əsərlərdə kontekstdə şəxs haqqında əvvəl məlumat verildikdə həmin şəxsin, əşyanın, obyektin adını buraxmaq olur.

Tərk etdi Nəsimi yoluna canü cahanı,
Ey qaşları yay, kirpigi ox, gözləri cadu
[Nəsimi: 2004a, s. 305].

Nəsiminin şeirlərində III şəxsin cəminin mənsubiyyət şəkilçisinin işlənməsini o qədər aktiv hesab etmək olmaz. Bir tərəfdən, bu faktı müəyyənləşdirmək çətindir. Çünki onların evləri – onların evi, onun evi – onun evləri formalarındakı paralelliklər ikinci tərəfin III şəxsin tək və ya cəm formasında işlənməsi haqqında qəti fikir söyləməyə imkan vermir. Ona görə də dilçi alimlər, məsələn, Y.Seyidov III şəxsin mənsubiyyət şəkilçisinin formasını (hətta III şəxs əvəzliyinin cəmini) qəbul etmir: “Azərbaycan dilində III şəxsin cəmi üçün ayrıca leksik vahid (əvəzlik) yoxdur. Onlar o sözünün müasir dildə cəmlənmə formasıdır” [Seyidov: 2006, s. 286].

Əzizim, nuri-didəmdir, dü aləmdə güzidəmdir,
Saçı bəxti-rəmidəmdir, yanaqları ərarımdır
[Nəsimi: 2004a, s. 245].

Və ya :

Üzü vəşşəmsüz-zühadır, yanağı bədri-düca,
Yədi beyzadır əli, barmaqları şəqqül-qəmər
[Nəsimi: 2004b, s.169].

Hər iki nümunədə qeyd olunmuş yanaqları və barmaqları sözü əslində III şəxsin təkinin göstəricisidir. Çünki insanın üzündə iki yanaq və barmaqlarının sayının birdən çox olduğunu düşünsək, söhbətin “insanın yanaqları” və “insanın barmaqları”ndan getdiyini anlamaq olar. Bu, məntiqi-qrammatik yanaşmanın nəticəsidir.

Aşağıdakı şeir nümunəsində isə qrammatik forma aydın görünür: ikinci tərəfin morfoloji ifadəsi III şəxsin təkinə aiddir:

Müştaqa dilpəzirdir anın cəfaları,
Mə'şuqədən həmişə cəfa dilpəzirdir.

[Nəsimi: 2004b, s.230].

Həmçinin şairin dilində mənsubiyyət şəkilçili sözlün ismin təsirlik hal şəkilçisi ilə işlənməsində müəyyən fərqlilik özünü göstərir: belə ki, sözügedən morfoloji əlamətin –v fonoformasına rast gəlinir: Götür Niqabivü xəlqi qul eylə hüsnünə kim, Mələhət əhlinə sənsən emirü, sənsən şah [Nəsimi: 2004a, s.303].

Mənsubiyyət şəkilçisi qəbul etmiş sözlərin qeyri-müəyyən yiyəlik halda işlənməsi Nəsimi əsərlərinin dili üçün xarakterik olan özəlliklərdən biridir. Könlüm gəmisin qərğ edər, gör eşq dənizinə. Daşa alubani dilbər, könlüm şişəsin atar. Gözlərim yaşın rəvan etmək dilərsən etməgil.

Nəticə: Nəsiminin anadilli əsərlərinin dilinin qrammatik quruluşunun ümumi mənzərəsindən çıxış edərək belə düşünmək olar ki:

- Nəsiminin qrammatikası da lüğət tərkibi kimi müəyyən olmuş Azərbaycan dilidir və kiçik fərqlərə baxmayaraq, eyni dərəcədə müasir dövrümüzə uyğundur.

- Nəsimini dilini xarakterizə edən ən məqbul və milli baxımdan ən vacib məqam hər bir leksik vahid kimi fərqli qrammatik formaların, o cümlədən mənsubiyyət şəkilçilərinin poetikləşdirilməsidir.

- Digər qrammatik formalar kimi, mənsubiyyət şəkilçiləri də müasir dilimizlə uyğunluq təşkil edir.

- Fonetik cəhətdən fərqli olan bəzi variantlar Azərbaycan dilinin dialektlərində mühafizə olunur.

- Mənsubiyyət şəkilçilərindən sonra artırılmış hal şəkilçilərində ahəng qanununun pozulması orta əsrlər ümumtürk ədəbi dili təzahürlərdən biri kimi əruz vəzninin tələblərindən irəli gəlir.

- I şəxsin təki və cəmindən fərqli olaraq, ikinci və üçüncü şəxslərin təki ilə müqayisədə cəm formalarının işlənmə tezliyinin zəif olması müşahidə edilir.

Bütün bunlar onu göstərir ki, Nəsiminin anadilli əsərləri qrammatik quruluşu etibarilə milli dilin orijinallığını aydın şəkildə ifadə edir: bu məqam isə öz-özlüyündə ana dilimizin tarixinin mühüm məqamlarına obyektiv işıq salmış olur.

ƏDƏBİYYAT

1. Axundov A. (1985). Nəsimi və XIV əsr Azərbaycan ədəbi dili /A.Axundov. Dilin estetikası. Bakı: Yazıçı, s. 93-105.
2. Əlizadə S. Nəsimi dili / ADU-nun Elmi əsərləri №2, Bakı, 1974, s. 73-79
3. Əlizadə S. Nəsimi dilində söz birləşmələri / ADU-nun Elmi əsərləri (Dil və ədəbiyyat seriyası), №1, Bakı, 1971, s. 10
4. Hacıyev T. (2012). Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi (iki cildə). I cild. Bakı: Elm, 476 s.
5. Qəhrəmanov C. (1970). Nəsimi “Divan”ının leksikası. Bakı: Elm, 570 s.
6. Qəmbərova Q. (2019). İmadəddin Nəsiminin anadilli poetik əsərlərinin diaxronik – dialektoloji tədqiqi. Bakı: Elm, 228 s.
7. Nəsimi İ. (2004). Seçilmiş əsərləri (iki cildə). I cild. Bakı: Lider, 336
8. Nəsimi İ. (2004). Seçilmiş əsərləri (iki cildə). II cild. Bakı: Lider, 376
9. Seyidov Y. (1996). Nəsiminin dili. Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 270 s.
10. Seyidov Y.(2006). Azərbaycan dilinin qrammatikası (Morfolojiya). Bakı:BDU, 370s.

Fidan SALAYEVA

**MORPHOLOGICAL FEATURES OF THE IMADEDDIN NASIMI'S NATIVE LANGUAGE WORKS
(using the category of possessiveness)****SUMMARY**

The article deals with the morphological features of the native language works of I.Nasimi, the great Azerbaijani poet. Historical and comparative research is devoted to studying of possessive affixes in the language of the poet's poems. It is known, that Nasimi had played an important role in the improving of XIII-XIV centuries poetry, at the same time significantly enriched the vocabulary, revealed the cognitive potential and, in general, raised the scientific and philosophical expressiveness of the Azerbaijani literary language to a high level. In this regard, the native language works of the great poet distinguished by the national colour not only the vocabulary, but also the grammatical structure, have always been considered relevant from the point of view of their study in various aspects of the Türkological science. Despite a large number of fundamental studies of the Nasimi language, there are practically no separate monographs devoted to a detailed analysis and study of the grammatical structure, especially the grammatical categories of nouns. From this point of view, the studying of morphological categories of nouns, and first of all the possessive affixes in the poet's poems, is one of the most interesting areas of linguistics. In the research carried out based on the comparative historical method of the Nasimi works in the native language, some issues were identified that were consonant with the problems of using possessive affixes in the modern Azerbaijani language. This fact once again demonstrates the relevance of this topic for linguistics.

Keywords: *I.Nasimi, history of the Azerbaijani language, morphological structure, grammatical affixes, the category of possessiveness.*

Фидан САЛАЕВА

**МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИМАДЕДДИН
НАСИМИ НА РОДНОМ ЯЗЫКЕ
(Использование категории притяжательности)****РЕЗЮМЕ**

В статье рассматриваются морфологические особенности созданных на родном языке произведений великого азербайджанского поэта И.Насими. К историко-сравнительному исследованию, в частности, привлекаются притяжательные аффиксы в языке стихотворений поэта. Как известно, Насими, сыгравший важную роль в совершенствовании поэзии XIII-XIV веков, вместе с тем значительно обогатил словарный запас, выявил познавательный потенциал и, в целом, поднял на высокий уровень научно-философскую выразительность азербайджанского литературного языка. В этом отношении произведения великого поэта на родном языке, отличающиеся национальным колоритом не только словарного, но и грамматического строя, всегда считались актуальными с точки зрения изучения их в различных аспектах тюркологической науки. В то же время, несмотря на большое количество фундаментальных исследований языка Насими, практически отсутствуют отдельные монографии, посвященные подробному анализу и изучению грамматической структуры, в особенности - грамматических категорий имен существительных. С этой точки зрения изучение морфологических категорий существительных, и прежде всего притяжательных аффиксов в стихотворениях поэта является одним из интересных направлений лингвистики. В ходе проведенного на основе сравнительно-исторического метода исследования произведений Насими на родном языке были выявлены некоторые вопросы, созвучные проблемам использования аффиксов принадлежности в современном азербайджанском языке. Этот факт еще раз демонстрирует актуальность данной темы для языкознания.

Ключевые слова: *И.Насими, история азербайджанского языка, морфологический строй, грамматические аффиксы, категория принадлежности.*